

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ-วัฒนธรรม "ช่อกมาด๊ะห์"

หมู่บ้านมอแกน อ่าวบอนใหญ่ อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะสุรินทร์

แผนที่เส้นทางศึกษารวมชาติ – วัฒนธรรม “ชอกมาต๊ะห์”

เส้นทางศึกษารวมชาติ – วัฒนธรรม “ชอกมาต๊ะห์”

หมู่บ้านมอแกนอ่าวบอนใหญ่ เกาะสุรินทร์ใต้

เกริ่นนำ

หลายร้อยปีก่อนที่จะประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ พวกเราชาวมอแกนเดินทางมาพักพิงและพึ่งพาธรรมชาติของหมู่เกาะสุรินทร์ เราถนัดในการดำน้ำ แหวงปลา งมหอย ในทะเล แต่ป่าก็เป็นแหล่งอาหาร แหล่งวัตถุดิบทำเรือและเครื่องมือเครื่องใช้ แหล่งสมุนไพร

พวกเรารู้จักป่าดีพอๆ กับทะเล รู้จักที่จะเลือกไม้ขนุนปาน (อะปาน) เพื่อทำเรือขุด เลือกใบเตยหนาม (จะแค้กะโดง) มาเย็บทำหลังคาเรือ หลังคาบ้านสานเสื่อ กระบุงและกล่องไว้ใส่ใส่ของต่างๆ เลือกใบค้อ (จาโละ)

มอแกนตัดใบเตยหนาม

กระบุงและกล่องยาเส้นทำด้วยใบเตยหนาม

มาสานเหน็บเข้ากับซี่ไม้ไผ่เพื่อมุงหลังคากระท่อม เราเก็บใบไม้ผลไม้อจากป่าเพื่อกินสดหรือทำอาหาร เช่น ยอดผักหวาน (ตาลกป้าวาน) ยอดสำน (ชีปุ่น) ส่วนหยูกยาก็หาได้จากป่าเดียวกัน เปลือกของต้นหยีทะเล (ปะอ้าย) มาฝนกับน้ำ ชโลมที่ศีรษะและตัวของเด็กอ่อน เพื่อบรรเทาอาการไข้ไม่สบาย ใบของพลับพลึง (ปัวโก้ง) นำมาหมกไฟขยำให้น้ำออกและปิดที่ฝี ใบของต้นรักทะเล (บุบอง) นำมาหั่น ตากแดดจนแห้งและตำกับข้าวสาร ห่อผ้าทำลูกประคบ อังไฟและนำมานวดบริเวณที่ขัดยอก

ถ้าโดนแมงกะพรุนมีพิษนะเธอ เราก็จะเอาใบผักบุ้งทะเล (ฮอสัน) มาตำหรือขยี้แล้วโปะที่แผล ป่ายังมีสิ่งพิเศษให้เราด้วย ในฤดูที่ดอกไม้ผลิบาน ผีเสื้อสมน้ำหวานในรังจั่นลั่นเอ้อ เราก็จะไปตีผีเสื้อ และนำน้ำผึ้งมาแบ่งปันกันในหมู่บ้าน

ผักบุ้งทะเล

รังผึ้งบนต้นไม้

ภาพวาดต้นไม้ โดย ดช.แนน และดญ.ชะดู๊ด กล้าทะเล

พวกเรามีความใกล้ชิดกับป่า เคารพนบนอบต่อป่าและสรรพสิ่งในป่า เพราะป่าเป็นแหล่งผดุงชีวิต

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ - วัฒนธรรม“ชอกมาดะห์”

เส้นทางสายนี้ตั้งต้นที่หลังหมู่บ้านมอแกนอ่าวบอน เดินขึ้นเขาลาดเลาะไปในป่าดิบชื้นที่เขียวชอุ่มตลอดปี ระยะทางประมาณ 800 เมตร ไปออกยังอ่าวเล็กด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะสุรินทร์ใต้ อ่าวนี้พวกเราเรียกว่า “ชอกมาดะห์”

เส้นทางนี้เดิมเป็นเส้นทางในการหาพืชผักและของป่าของเรา แต่ได้เปิดให้เป็นเส้นทางเพื่อศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน และเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมของพวกเรามอแกนซึ่งเป็นชนเผ่าพื้นเมืองที่ดำรงคงอยู่คู่กับป่าและทะเลแถบนี้มานานร้อยปี ตามเส้นทางมีป้ายสื่อความหมายธรรมชาติ - วัฒนธรรมทั้งหมด 20 จุด

เส้นทางนี้พัฒนาโดยชุมชนมอแกน โครงการนำร่องอันดามัน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสวนอุทยานแห่งชาติทางทะเล สำนักอุทยานแห่งชาติ ภายใต้การสนับสนุนจาก UNESCO และ UNDP

สัญลักษณ์

- 1 ไร่ป่า
- 2 ถนนดินทอง
- 3 ขอนขุ
- 4 ถนนเลี้ยว เขื่อนมอแกน
และไปไร่สาปรี้ยว
- 5 กำจัดต้น
- 6 หวายหลายชนิด
- 7 ประตูสู่ช่องมดะห์
- 8 ถนนยาง
- 9 ถนนบิ่ตัน
- 10 สะบ่า
- 11 ถนนกะเตียง
- 12 สถานีรวมมิตร

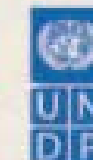
- 13 จอมปลวกและกล้วยไม้
- 14 ไทรและปูก
- 15 ถนนค่อ
- 16 พืชอิงอาศัยและพืชท้องถิ่นที่อาศัย
- 17 ไร่ริมทะเล
- 18 น้ำดิบ - น้ำซึม
- 19 ขยะ
- 20 ทะเลช่องมดะห์

- มีความลาดชันสูง
- ขาดขั้นขึ้นเดินสบาย ๆ
- หุบหินลงสู่ทะเล

อ่าวบอนใหญ่

ช่องมดะห์

แผนที่โดยสังเขป
เส้นทางศึกษาธรรมชาติ -
วัฒนธรรม "ช่องมดะห์"

สถานีที่ 1 **ไผ่ป่า** หรือ **กะอูนบะตั่ง**

ไผ่เป็นพืชในวงศ์เดียวกับหญ้า(วงศ์ Gramineae/Poaceae) และเป็นต้นหญ้าที่ใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งมีขนาดแตกต่างกันไปตามชนิดพันธุ์ ไผ่สืบพันธุ์โดยการแตกหน่อ หน่ออ่อนของไผ่เป็นอาหารของสัตว์ป่าหลายชนิด รวมทั้งมนุษย์ ไผ่จะเจริญเติบโตรวดเร็วมากในช่วงแรก ๆ บางครั้งในแต่ละวันอาจงอกยาวได้ถึงหนึ่งเมตร ชนิดของไผ่ที่ขึ้นในระบบนิเวศ สามารถใช้เป็นดัชนีบ่งชี้ความชุ่มชื้นของพื้นดินได้เป็นอย่างดี พื้นดินที่มีความแห้งแล้งจะพบไผ่ที่มีขนาดเล็ก หากความชื้นในดินมีมากชนิดไผ่ที่พบก็มักจะเป็นชนิดที่มีลำใหญ่มากขึ้น

www.bambooman.com

สำหรับไผ่ป่าลักษณะที่คุณเห็นอยู่นี้ พวกเรามอแกนใช้ประโยชน์โดยการตัดและผ่าไปทำพื้นบ้าน พื้นเรือ หรือตัดเอาลำใหญ่ๆ มาเจาะทะลุปล้อง เพื่อตักน้ำและบรรจุน้ำจืดเอาไว้บริโภค และใช้ในเรือยามที่เร่ร่อนออกทะเล ในหน้าฝนพวกเราจะเข้าป่าเพื่อหาหน่อไม้มาเป็นอาหาร

หลายคนอาจจะรู้จักแต่ไผ่ที่ขึ้นเป็นต้นตรง แต่ไผ่มีชนิดเลื้อยด้วย ตามเส้นทางนี้คุณจะได้เห็นไผ่เลื้อย หรือที่พวกเราเรียกว่า “กะอูนยี่ฮ้าง” หากสัมผัสกับลำต้นที่มีขนอ่อนๆ บางคนอาจจะแพ้และเกิดอาการคันตามผิวหนัง ในสมัยก่อนพวกเราขูดเอาเปลือกของกะอูนยี่ฮ้างออกและตัดออกเป็นท่อนสั้นๆ เพื่อทำกลองยาสูบ

สถานที่ 2 ต้นขันทอง หรือต้นปะโ้ว๊ะ

ผล "ปะโ้ว๊ะ" สิ่งที่คุณเหมือนกลีบนั้น
อันที่จริงเป็นปีกของผล

ลองสังเกตดูว่าต้นไม้นี้มักจะมีรากพูพอนซึ่งอาจจะมีความสูงถึง 3 เมตร ในภาษาอังกฤษ เราเรียกพูพอนว่า buttress ซึ่งหมายถึงส่วนของลำต้นที่แผ่ออกไปจนแบน พวกเรามอแกนเรียกส่วนนี้ว่า "บ้านิน" เราจะไปพบกับพูพอนอีกครั้งในสถานที่ 9

แถบนี้เป็นดงของต้นปะโ้ว๊ะ หรือต้นขันทอง หรือต้นก้านทอง (*Swintonia schwenckii* (Teijsm. & Binn.) ในวงศ์ Anacardiaceae) ต้นปะโ้ว๊ะเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ สูง 30-40 เมตร ผลัดใบในฤดูแล้ง ลักษณะไม้ค่อนข้างแข็ง ใช้ทำเรือ ก่าบางและฉ่าปิ่นได้ แต่อาจจะขูดยากหน่อย เพราะพวกเรามอแกนใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิม เช่น ขวาน สิ่ว เลื่อย ไม่มีการใช้เครื่องมือไฟฟ้า หรือใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ พวกเรามีเทคโนโลยีของตนเอง เช่น ใช้ห้างร้านไม้เตี้ยๆ และเชือกหวาย มาเป็นเครื่องกว้านเพื่อขยับหรือหมุน

เทคโนโลยีการกว้านไม้ของเรา

สถานที่ที่ 3 ขอนคู้ หรือ “**nurse log**”

ที่คุณเห็นอยู่ที่นี่คือขอนคู้ๆ หรือ ตอไม้คู้ๆ ชิ้นหนึ่ง ฝรั่งเรียกตอไม้คู้ว่า *Nurse Logs* หรือ *Mother Stumps* เพราะต้นไม้ที่ตายแล้ว ไม่ได้หมายความว่ามันหมดคุณค่า ตรงกันข้าม มันกลายเป็นที่บ่มเพาะและที่อยู่อาศัยของเห็ด รา มอส เฟิร์น และพืชอื่นๆ รวมทั้งสัตว์เลื้อยคลาน สัตว์เล็กๆ เช่น แมลง ปีกแข็ง ซึ่งอาจจะใช้เป็นที่พักและเลี้ยงดูตัวอ่อน

ไม้ขอนคู้เป็นที่สะสมของความชุ่มชื้น เป็นแหล่งอาหารให้แมลง และสัตว์ชนิดอื่นๆ เศษซากไม้จะย่อยสลายกลายเป็นดินในที่สุด ทำให้สารอาหารต่างๆ คืนสู่พื้นดิน เศษไม้และขอนคู้ๆ ในน้ำก็เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ที่วางไข่ และที่หลบภัยของปลา

วัฏสังสารเช่นนี้ (เกิด แก่ เจ็บ ตาย...) เป็นสิ่งที่เห็นได้ในธรรมชาติเช่นในป่าดิบแห่งนี้ และสิ่งที่ตายแล้วก็สามารถจะเป็นประโยชน์แก่สิ่งอื่นๆ ในระบบนิเวศได้ต่อไป

สถานที่ 4 ต้น “เลือด” – เชือกมอแกน – และใบไม้รสเปรี้ยว

บริเวณนี้มีสิ่งที่น่าสนใจสามอย่าง คือต้นไม้ที่เลือดไหลเวลามีแผลที่ลำต้น เถาวัลย์ที่มอแกนใช้แทนเชือกในสมัยก่อน และใบไม้รสเปรี้ยว

ต้นเลือด

4.1 ต้นเลือด หรือที่พวกเราเรียกว่า “กะเอ้ด่าลาก” เป็นต้นไม้ที่เลือดไหลเวลามีแผล เราคงจะไม่แปลกใจนักที่เห็นต้นไม้มียางสีขาวไหลออกมาเวลามีแผลที่ลำต้น ยางพาราก็เป็นเช่นนั้น คนเราก็คิดเอายางสีขาวมาจากต้นไม้ คือทำให้เกิดแผลที่ลำต้นเพื่อที่จะได้น้ำยางมาแปรรูปเป็นถุงมือแพทย์ เป็นวัสดุหลักในการทำยางรถยนต์ ทำยางยืด ทำสายไฮดรอลิคความดันสูง ฯลฯ

แต่ “กะเอ้ด่าลาก” มียางสีแดงใสซึมออกมาเวลาเราเฉือนที่ลำต้น พวกเรามอแกนไม่ได้ใช้ประโยชน์จากยางสีแดงนี้ แต่ไม้ของ “กะเอ้ด่าลาก” สามารถจะนำมาใช้เป็นกระดานปูพื้น ทำกรรเขียงเรือ แต่หากทิ้งไว้นานๆ ไม้จะกรอบและหักง่าย

สถานที่ 4 ต้น “เลือด” –เชือกมอแกน –และใบไม้รสเปรี้ยว (ต่อ)

4.2 เถาวัลย์ที่พวกเราใช้แทนเชือก ในสมัยก่อนเราไม่มีเชือก แล้วจะเอาอะไรทำสายสมอ ทำเชือกลากเรือ หรือมัดของอื่นๆ ละ? แท้จริงแล้ว เชือกมีอยู่ทั่วไปในป่านี้หากรู้จักวิธีเลือกและวิธีทำ มอแกนใช้เถาวัลย์แบบนี้ที่เรียกว่า “หล่าลัด ล่าเง” ทำสายสมอในสมัยโบราณก่อนที่จะมีเชือก สมัยก่อน เราเก็บรังนกนางแอ่นตามถ้ำด้วย จึงต้องใช้ “หล่าลัด ล่าเง” หรือ “หล่าลัด ชะอวด” ที่ในภาษาไทยเรียกว่า ย่านอวด มาทำเป็นเชือก ชักตะกร้าให้คนขึ้นไปเก็บรังนกนางแอ่นตามผนังและเพดานถ้ำ

กินข้าว กับยาลิ้นทะเล
และหอยน้ำพริก
อร่อยจัง

เตรียมทำยาลิ้นทะเล

4.3 ต้นทวย เราคงเคยกินผลไม้รสเปรี้ยวกันมาบ่อยๆ แต่คงจะไม่ค่อยได้กินใบไม้ที่มีรสเปรี้ยว ความจริงมีใบไม้หลายชนิดที่มีรสเปรี้ยว เช่น ใบกระเจี๊ยบแดง ซึ่งเอาไปแกงส้มได้อร่อย เพราะให้รสเปรี้ยว

ใบไม้อีกชนิดที่มีรสเปรี้ยวคือยอดและใบอ่อนของต้นทวย หรือต้นลน หรือที่เราเรียกว่า “ชวย” ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Elaeocarpus floribundus* Blume อยู่ในวงศ์ Elaeocarpaceae เราใช้ใบทวยหั่นใส่ “ยาลิ้นทะเล” เพื่อเติมรสชาติเปรี้ยว เพราะบนเกาะสุรินทร์ หามะนาวสดได้ยาก ลิ้นทะเลเป็นอาหารโปรดอย่างหนึ่งของเรา (ภาษาฝรั่งเรียก chitons)

สถานีที่ 5 กำจัดต้น

กำจัดต้น หรือที่รู้จักกันในชื่อของ "มะเข่น" หรือ "มะเขว่น" เป็นไม้ต้นผลัดใบ ลำต้นและกิ่งมีหนามเป็นรูปกรวย ใบเป็นรูปขนนกเรียงแบบบันไดวน ชื่อทางวิทยาศาสตร์คือ *Zanthoxylum limonella* (Dennst.) Alston อยู่ในวงศ์เดียวกับส้ม หรือวงศ์ Rutaceae หากคุณลองเด็ดปลายใบมาขยี้จะเห็นว่ามียาง และจะได้กลิ่นคล้ายมะนาว พวกเรามอแกนใช้ไม้กำจัดในการทำพาย ทำแจว และทำเรือเล็กหรือเรือฉ่าป็นเพราะเป็นไม้ที่มีเนื้อเบา

กำจัดต้น

ในบางที่มีการใช้ใบอ่อนของกำจัดต้นเป็นอาหาร โดยกินสด จิ้มกับน้ำพริก หรือนำไปปรุงอาหาร ดอกของกำจัดต้นเป็นดอกเล็กๆ สีขาวอมเขียว ออกดอกในเดือนมีนาคม – เมษายน ผลหรือเมล็ดมีลักษณะแห้งกลมคล้ายพริกไทย มีรสเผ็ด บางแห่งในภาคใต้ใช้เมล็ดผสมเครื่องแกงให้กลิ่นหอมและให้ความเผ็ดร้อน ส่วนในภาคเหนือใช้เป็นเครื่องชูรสอาหารพื้นเมือง เช่น ลาบ หลู้ และแกงบางชนิด

แพทย์แผนโบราณใช้เมล็ดเป็นยาบำรุงหัวใจ บำรุงโลหิต บำรุงธาตุ เมล็ดเมื่อแก่จะมีสีดำ สามารถจะสกัดสาร Limonene ซึ่งเป็นน้ำมันหอมระเหย นอกจากนั้นยังมีสาร terpin และ sabinene ซึ่งอาจจะนำไปใช้ประโยชน์ทางการแพทย์ได้

สถานีที่ 6 หวายหลากหลายชนิด

หวาย หรือ “ไกว” ในภาษาของเรา เป็นพืชในวงศ์ปาล์ม (Arecaceae) แต่เป็นปาล์มประเภทไต่เลื้อย พบเฉพาะในเอเชียเขตร้อน มีมากกว่า 600 ชนิดใน 13 สกุล เช่น *Calamus*, *Daemonorops*, *Plectocomia* และ *Korthalsia* ใบหวายมีลักษณะเป็นทางยาวคล้ายใบมะพร้าว ลำต้นหวายมีข้อปล้อง ผิวเรียบสีเขียว ลำต้นตั้งตรง แต่เมื่อโตขึ้นต้นก็จะยาวออกไปพาดกับดินหรือกับต้นไม้อื่นๆ ลำต้นนี้อาจจะมีความยาวได้เป็นร้อยเมตร ลำที่ยาวที่สุดเท่าที่เคยบันทึกกันคือ 175 เมตร เราใช้ลำต้นยาวๆ นี้มาทำเครื่องเรือน หรือฝา

ทำเส้นตอก ทำเครื่องจักสาน เช่น กระบุง ตะกร้า

ปลายหวายเป็นเหมือนเชือกที่มีหนามแหลมเป็นหย่อมๆ แบบลวดหนาม ซึ่งหวายจะใช้ส่วนนี้ปีนป่ายไปตามต้นไม้อื่นๆ เราเรียกส่วนนี้ว่า “อุ้ง” ซึ่งแปลว่าปลาย ส่วนโคนต้นนั้นเรียกว่า “บ่าตั้ง”

พวกเราใช้หวายในการทำเชือก โดยการเหลาเป็นเส้นบางๆ หวายเป็นเชือกสารพัดประโยชน์ ยุคก่อนที่จะใช้ตะปู เราใช้หวายในการทำ “เรือนเครื่องผูก” แบบเรือนไทยเดิม ใช้เย็บใบเตยหนามเข้าด้วยกันเป็นแผ่นใหญ่เพื่อเป็นหลังคาหรือเป็นใบเรือ ฯลฯ

สถานที่ 6 หวายหลากหลายชนิด (ต่อ)

ยอดหวายบางชนิด หรือที่เรียกว่า “อุมุด” นั้นกินได้ โดยเรานำไปลวกหรือต้มกินกับน้ำพริก ลูกหวายมีลักษณะกลมรี เปลือกผลมีรอยแยกคล้ายเกล็ดปลา เมื่อสุกมีสีเหลือง เนื้อในสีน้ำตาล รสฝาด บริเวณนี้มีหวายหลายประเภท คือ

6.1 ไกวบะเด้า ราวที่คุณเพิ่งจับเพื่อพยุงตัวขึ้นมาตามทางที่ลาดชันนั้น ทำด้วย “ไกวบะเด้า” นี้เอง !

6.2 ไกวจะละ (*Calamus* sp.) หรือที่คนไทยเรียกว่าหวายหนาม หรือหวายหอม มอแกนนำมาเหลาเป็นเส้นเพื่อเย็บใบเตยหนามเข้าด้วยกันเป็นหลังคา

6.3 ไกวเจแซน (*Calamus* sp.) มอแกนใช้ผูกเรือ

6.4 ไกวบูบอน (*Calamus godefroyi* Becc.) คนไทยเรียก หวาน้ำ หวายกำพวน หรือหวายตะบอง พวกเรามอแกนนำมาเหลาและเย็บใบเตยหนามเข้าเป็นแผ่นใหญ่หรือทำเป็นโครงหลังคาเรือกำบาง

6.5 หล่าลัดแซบ ไม่ใช่หวาย แต่เป็นเถาวัลย์ ซึ่งเราใช้เป็นเชือกสารพัดประโยชน์เช่นกัน

6.6 ไกวฉียุก หรือ **ไกวชิมัก** หรือ **ไกวมูวัก** ซึ่งคนไทยเรียกว่าหวายแดง ใช้ผูกตะกร้าให้คนขึ้นไปเก็บรังนกตามถ้ำ หรือใช้ทำโครงหลังคาเรือกำบาง

ไกวจะละ - เย็บแผ่นเตยหนาม

ไกวบะเด้า - ทำราวจับ

หล่าลัดแซบ

ไกวบูบอน - ทำโครงหลังคาเรือ

สถานีที่ 7 **ประตูลูกอม**มาดะห์

ตรงนี้มีต้นไม้ใหญ่สองต้นเคียงคู่กัน ทางเดินลัดเลาะผ่านต้นไม้คู่นี้ จึงดูเหมือนว่าเรากำลังเดินผ่านประตูที่จะต้อนรับเราสู่ช่ออมมาดะห์ คุณได้ผ่านเส้นทางที่สูงชันยากลำบากมาแล้ว ทางเดินข้างหน้าไม่ยากนัก และมีจุดที่น่าสนใจให้คุณชมอีกถึง 13 แห่ง

“เสาประตู” ช่ออมมาดะห์ที่คุณเห็นนี้ ด้านซ้ายคือต้นไทร (*Ficus* sp.) ที่ขึ้นอยู่บนต้นไม้อื่น บางคนเรียกต้นไทรว่า “นักฆ่าแห่งพงไพร” หรือภาษาฝรั่งเรียก “Strangler Fig”

แปลว่า ไทรที่บีบรัด ไทรเป็นพันธุ์ไม้ที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไปในป่าเขตร้อน มีทั้งที่เป็นไม้ต้น ไม้เลื้อย ไม้พุ่ม ทั่วโลกมีไทรอยู่กว่า 900 ชนิด ส่วนในประเทศไทยพบได้ประมาณ 88 ชนิด ไทรต้นนี้โอบรัดต้นไม้ “เจ้าบ้าน” อย่างแน่นหนาหยั่งรากและแผ่ใบรับแสงแดดอีกไม่นาน ต้นไม้ “เจ้าบ้าน” ก็จะถูกฆ่าอย่างช้าๆ เพราะถูกบีบรัดจนเติบโตไม่ได้และขาดแสงแดดไปทำการสังเคราะห์แสง ความจริงไทรไม่ใช่กาฝาก เพราะไม่ได้ดูดน้ำและรับสารอาหารจากเจ้าบ้าน แต่เป็นไม้อิงอาศัยที่เบียดบังเจ้าบ้านมากไปหน่อยเท่านั้น ส่วน “เสาประตู” ด้านขวาคือต้นไม้มันที่เราเรียกว่า “บีตัน” ซึ่งไม่มีลักษณะเบา สามารถทำเรือเล็กหรือเรือฉางได้ เราจะพบ “บีตัน” ต้นสูงใหญ่อีกในสถานีที่ 9

สถานีที่ 8 ต้นยาง

ต้นยางเป็นไม้ในสกุล *Dipterocarpus* พวกเราเรียกต้นยาง (ซึ่งไม่ใช่ยางพารา) แบบนี้ว่า “จี่เขียน” ลองคิดว่าสมัยก่อนไม่มีกาบ ไม่มีเรซิน ชิลิโคน หรือซีชันยาเรือ พวกเราใช้ยางจากต้นยางนี้แหละ เป็นกาวสารพัดประโยชน์ เป็นน้ำกาวหรือน้ำยางทาไม้เพื่อความคงทน นำมาทำซีได้ เป็นเชื้อของคบไฟ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอามาขายเรือ (“ยา” คือการทำเพื่ออุดช่องว่าง รอยต่อ หรือรูรั่ว) วิธีสกัดยางก็คือสับต้นให้เป็นแผล รอไว้ซัก 2-3 วัน ยางก็จะซึมออกมา หรือทำต้นให้เป็นโพรงเล็กๆ เพื่อให้ น้ำยางซึมออกมา

เรานำยางไม้มาขายเรือ

ต้นยาง

ยางที่ซึมออกมานี้จะจับตัวเหนียวสามารถจะแกะเอาไปใช้ได้ เมื่อจะใช้ยาเรือหรือใช้ในรูปแบบของน้ำยางก็ต้องเอาไฟสุ่มเพื่อที่จะสามารถจะนำไปยาเรือได้ โดยใช้ยาเรือที่ทำด้วยไม้ระกำหรือเรือที่ทำด้วยไม้กระดานก็ได้ ส่วนต้นยางนั้น แม้ว่าจะถูกเจาะเป็นโพรงแล้ว แต่ก็จะไม่ตาย สามารถจะเจริญเติบโตต่อไปได้

ต้นยางที่ตายแล้ว หรือล้ม บางทีก็มียางจับกันเป็นก้อนเหนียวอยู่ตามโพรงหรือบริเวณลำต้น พวกเราเก็บหากล่อนยางอย่างนี้เหมือนกัน และเรียกกล่อนยางนี้ว่า “โอด จาโคะ” เครื่องดนตรีของเราที่เรียกว่าก่าตึง เป็นเครื่องสี ใช้สายเอ็น ก็ต้องอาศัยโอดจาโคะมาผูกกับคันสีเพื่อให้เกิดความฝืด และสีออกมาเป็นเสียงที่ดังและไพเราะ คล้ายๆ กับที่นักไวโอลินทำนะแหละ

สถานีที่ 9 ต้น "**บีตัน**"

พูพอนของต้นบีตัน

ต้น "บีตัน" นี้มีพูพอน ซึ่งเป็นการปรับตัวของต้นไม้เพื่อที่จะชดเชยระบบรากที่อยู่ตื้น เพราะไม่ว่าต้นไม้จะสูงใหญ่ขนาดไหนก็ล้วนมีรากแผ่ลงไปในไม่ลึกมาก ต้นไม้จึงขยายส่วนของโคนลำต้นบริเวณผิวดินให้แผ่ออกเพื่อเป็นส่วนค้ำยันลำต้นไม่ให้โคนล้มได้ง่าย พร้อมทั้งจะยื่นหยัสดูสัพายุและลมที่พัดโหมแรง นอกจากนี้การมีพูพอนยังเป็นการเพิ่มขนาดของเนื้อเยื่อ ซึ่งช่วยให้พืชดูดซึมอาหารได้มากขึ้นด้วย

ในสมัยก่อน เมื่อไม้กระดานสำเร็จรูปหาได้ยาก พวกเรา มอแกนตัดเอาพูพอนของต้นไม้มาทำ "**กอยัง**" คือกระดาน ท้ายเรือ นอกจากจะเป็นการทุ่นแรง เพราะไม่ต้องเสียเวลามา ขุดถากไม้ให้แบนและบางแบบไม้กระดานแล้ว ยังทำให้ไม่ต้องโค่นไม้ทั้งต้นอีกด้วย พวกเรามอแกนมีแนวทางการปฏิบัติที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหลายรูปแบบ หากมีคนเข้าใจและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติเหล่านี้ ก็สามารถจะส่งเสริมให้เกิดการต่อยอดการอนุรักษ์ได้ง่ายขึ้น

กอยัง หรือ กระดานท้ายเรือ

สถานที่ 10 สะบ้า (St. thomas's bean)

คุณคงจะเคยได้ยินคำว่า "สะบ้า" มาแล้ว สะบ้า เป็นส่วนหนึ่งของกระดุกเข่าของเรา เป็นทรงกลมแบน คนไทยมีเกมที่เรียกว่า "สะบ้า" คือการโยนลูกกลมๆ แบนๆ ที่เรียกว่า ลูกสะบ้า ซึ่งนิยมเล่นในวันสงกรานต์ สะบ้ายังเป็นชื่อของเถาวัลย์ด้วย --ที่คุณเห็นคดโค้งอยู่บนพื้นนั่นแหละ เถาวัลย์สะบ้ามีฝักใหญ่และยาว และในฝักนั้นมีลูกกลมแบนแบบกระดุกเข่าของเราแหละ

เถาวัลย์ "หลาลัดชะบ้า"

ชื่อวิทยาศาสตร์ของสะบ้า คือ *Entada rheedi* Spreng. อยู่ในวงศ์ Leguminosae – Mimosoideae พวกเรามอแกนเรียกเถาวัลย์นี้ว่า "หลาลัด ชะบ้า" และใช้ผลหรือท่อนเถาวัลย์มาทุบเพื่อสกัดเอาน้ำออกมา น้ำนี้จะมีลักษณะใส มีฟองเหมือนสบู่ ในสมัยก่อน พวกเราใช้สระผมหรือใช้ซักผ้า แต่เดิมนั้น เราแทบไม่ต้องอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภคจากภายนอกเลยทุกอย่างที่เรากินเราใช้ หาได้จากทะเลหรือจากป่านี้เอง

สถานีที่ 11 ต้น "**กะเตี๋ยง**" - "อุมุด หล่อลบ" – "หล่าลัด กูดง"

ต้นกะเตี๋ยง

11.1 ต้น "กะเตี๋ยง" หรือ คล้า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Schumanmianthus dichotomus* (Roxb.) Gagnep. วงศ์ Marantaceae เป็นต้นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งที่พวกเราใช้ประโยชน์ในการทำฝาเรือ คุณคงเคยเห็นฝาไม้ไผ่ขัดแตะที่ชาวบ้านในชนบทใช้ทำฝาบาน ฝาไม้ไผ่นี้นอกจากจะทำด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นแล้ว ยังเหมาะกับสภาพอากาศร้อนชื้นแบบเมืองไทย โดยไม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีเครื่องปรับอากาศจากต่างประเทศ และไม่ต้องอาศัยน้ำมันเชื้อเพลิงมาเผาผลาญในการผลิตไฟฟ้ามาเลี้ยงเครื่องปรับอากาศ

ฝาข้างเรือกำบางของพวกเราก็คำจากไม้ไผ่ขัดแตะได้เหมือนกัน แต่ยังมีไม้อีกหลายอย่าง

ที่มอแกนนำมาสานเป็น "บิได" หรือฝาข้างเรือได้ เช่น เปลือกต้น "กะเตี๋ยง" ที่ท่านเห็นอยู่นี้ หรือแม้แต่เปลือกไม้ระกำ ที่มอแกนนำมาเสริมกราบเรือ แทนที่จะลอกเปลือกแล้วทิ้ง ก็สามารถจะนำเปลือกมาสานทำผนังเรือได้ เป็นการ "นำกลับมาใช้ใหม่" ที่ชาญฉลาดใช้มียะละ

ในขณะที่ช่างทำเรือกำบางมักจะเป็นผู้ชาย ผู้ที่สาน "บิได" เรือมักจะเป็นผู้หญิง และสามารถสานเป็นลายต่างๆ กันได้หลายลาย ในปัจจุบัน เมื่อมอแกนสร้างเรือกำบางน้อยลงทุกที ความรู้ที่เกี่ยวกับการสร้างเรือ การเลือกไม้ การเบิกกราบเรือ การสานบิได ก็ค่อยๆ เสื่อมสลายลง

บิได หรือ ฝาข้างเรือ

สถานีที่ 11 ต้น "**กะเตี๋ยง**" - "อุ้มุด หล่อลบบ" – "หล่าลัด กูดง" (ต่อ)

เต่าร้าง

ออกมา แล้วแช่น้ำไว้สักพัก หลังจากนั้นก็นำนำน้นมาล้างตา เพื่อบรรเทาอาการระคายเคืองนัยน์ตา

11.2 ที่เห็นนี้คือต้นเต่าร้างหรือ *Caryota mitis* Lour. ชื่อสามัญ Fish Tail Palm, Wart Fish Tail Palm วงศ์ Palmae (Arecaceae) เมื่อปอกเปลือกออกแล้ว ยอดเต่าร้างมีสีขาวคล้ายกับยอดมะพร้าว พวกเรานำยอดอ่อนของต้นเต่าร้างมาต้มกิน จิ้มน้ำพริก อร่อย ไม่ใช่ย่อยเลยแหละ

11.3 "หล่าลัด กูดง" เถาวัลย์ที่เห็นนี้มีสรรพคุณเป็นยา พวกเราเรียกว่า หล่าลัดกูดง หรือแปลว่า เถาวัลย์ตาแดง เพราะเมื่อเราเป็นตาแดงก็จะใช้เปลือกเถาวัลย์มาทาบให้น้ำยางสีเหลืองซึม

สถานีที่ 12 สถานี “รวมมิตร”

บริเวณนี้มีสิ่งที่น่าสนใจหลายอย่าง ตั้งแต่ “มะนาวผี” ไปจนถึง “เข้มป่า”

12.1 มะนาวผี ชื่อภาษาอังกฤษว่า ถ้าชื่อไทยน่าจะกลัว ก็มาอ่านชื่อวิทยาศาสตร์กัน คือ *Atalantia monophylla* (DC.) Correa หรือจะเอาชื่อมอแกน ก็คือ “ต่าลับ” ซึ่งอยู่ในวงศ์ Rutaceae วงศ์นี้มีพืชเช่น มะนาว ส้ม มะตูม และอื่นๆ ซึ่งมีถึง 130 สกุล และ 1,500 ชนิด มะนาวผีเป็นไม้พุ่ม นักพฤกษศาสตร์บรรยายลักษณะไว้ว่า “กิ่งก้านตามยอดค่อนข้างเป็นเหลี่ยม มีหนาม 1 อัน ตามซอกใบ ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปไข่ ปลายใบหยักเว้า ดอกออกเป็นช่อ กลีบเลี้ยงแยก 5 แฉก ขนาดไม่เท่ากัน กลีบดอก 4 - 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 8 อัน โคนก้านเกสรเพศผู้รวมกันเป็นหลอด ผลกลมขนาดเล็ก ผิวหนาค่อนข้าง เมล็ดรูปไข่พบตามป่าเบญจพรรณ ป่าชายหาด” ที่น่าสนใจคงจะเป็นผล ที่เราเรียกว่ามะนาวผี ก็คงเพราะว่ารูปร่างเหมือนมะนาว แต่ดูเป็นมะนาวขนาดเล็กแบบหนึ่งหุ้มกระดุกยังงิชอบกล ผลนี้ออกในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงที่เกาะสุรินทร์ปิดพอดี ไม่เป็นไร ลองไปหาดูที่อื่นก็ได้นะ เพราะมะนาวผีเป็นพืชที่หาได้ไม่ยากนัก

มะนาวผี

<http://wanwisayossawang.tripod.com/HTML/monophylla.html>

สถานีที่ 12 สถานี "รวมมิตร" (ต่อ)

12.2 เตยหนาม หรือ การะเกด หรือ "จะแค' กะโดง" ชื่อสามัญ *Pandanus tectorius*

เตยหนาม หรือ "จะแค' กะโดง"

Blume วงศ์ Pandanaceae พืชชนิดนี้แหละมีความสำคัญกับพวกเรามาก เตยหนามไม่เหมือนกับเตยหอมที่คั้นน้ำมาทำขนม เตยหนามอาจจะเป็นไม้พุ่ม หรือเป็นต้น และอาจจะสูงถึง 8 เมตร มีรากอากาศค้ำยัน เตยหนามทนทานกับไอเค็มของทะเล เราจึงพบต้นเตยหนามบริเวณริมทะเล แม้แต่บริเวณชายหาดอยู่บ่อยๆ ส่วนที่มีประโยชน์กับพวกเราคือใบ ที่มีลักษณะเรียวยาวและแข็ง อาจจะยาวได้ถึง 2-3 เมตร มีหนามแหลมเรียงรายตามขอบใบ พวกเราใช้ใบเตยหนามในการสานเสื่อ ตะกร้า กระปุก หรือใช้เย็บติดกันเป็นฝืน ทำใบเรือ หลังคาบ้าน หลังคาเรือ ผลของเตยหนามมีสีเขียวเมื่อดิบ และกลายเป็นสีเหลืองและส้มเมื่อสุก มองดูไกลๆ รูปร่างเหมือนสับปะรด กลุ่มชนในไมโครนีเซีย และโปลินีเซียใช้ประโยชน์แทบทุกส่วนของต้นเตยหนาม เช่น ผลเตยหนามเป็นอาหาร เส้นตอกนำมาสานเป็นพัด หมวก เสื่อและเย็บติดกันเป็นใบเรือคนู ใบของพืชสามารถใช้แทนไหมขัดฟันได้ด้วย

12.3 เถาวัลย์นิม เรายังหาชื่อเถาวัลย์นี้ไม่ได้ ขอเรียกว่าเถาวัลย์นิมไปก่อน ลองจับดูสิ เนื้อเถาวัลย์นิมหยุ่นเหมือนไม้คอร์กเลย พวกเราเรียกเถาวัลย์นี้ว่า "มูญีน" บางทีก็ใช้ผูกแทนเชือก แต่เถาวัลย์ชนิดนี้ไม่เหนียวนัก ขาดง่าย จึงไม่ได้รับความนิยมแบบ "หลาลัด" หรือเถาวัลย์ชนิดอื่นๆ

เถาวัลย์นิม "มูญีน"

สถานีที่ 12 สถานี "รวมมิตร" (ต่อ)

12.4 ก่อล้าด (เห็ด) เวลาที่คุณเดินเส้นทางศึกษาธรรมชาติ-วัฒนธรรมนี้ ก็คงเดินแบบชมนก ชมไม้ มองไปยังที่สูงหรือที่ระดับสายตามากกว่าจะมองไปที่พื้นดิน แต่ตามพื้นดินในป่ามีสิ่งที่น่าสนใจอยู่มากมาย หนึ่งในนั้นคือเห็ด ให้ทายว่าเห็ดราเป็นพืชหรือสัตว์? ผิดทั้งสองอย่างล่ะ เห็ดราไม่ใช่พืชและไม่ใช่สัตว์ มันจัดอยู่ในอาณาจักรหรือหมวดหมู่ของมันเอง เรียกว่า fungi kingdom (เราคงจำได้ว่ามี 5 อาณาจักรหรือ kingdom คือ 1. Monera (แบคทีเรีย --bacteria) 2. Protista (สัตว์เซลล์เดียว หรือ unicellular organisms) 3. Plantae (พืช) 4. Animalia (สัตว์) 5. Fungi (เห็ดรา) งานวิจัยบางชิ้นระบุว่าเห็ดราอาจจะมีสถานะใกล้เคียงกับสัตว์มากกว่าพืชเสียอีก) คุณเห็นเห็ดในระหว่างทางบ้างมั๊ย อาจจะเห็นตามขอนไม้ที่ผ่านมาแล้ว เห็ดมีหลายรูปร่าง

ภาพจาก http://www.rbq.vic.gov.au/fungimap/_welcome/

หลายสีหลายแบบ พวกเรามอแกนไม่กินเห็ดใดๆ ในป่า เพราะว่าเห็ดส่วนหนึ่งเป็นเห็ดพิษ และพวกที่มีพิษนั้น เมื่อกินแล้วอาจจะถึงตายได้ง่ายๆ

12.5 ต้นเข็มป่า (*Ixora* sp. ในวงศ์ Rubiaceae) ในป่านี้มีดอกไม้สวยๆ ให้ดูเหมือนกัน ใครจะคิดว่าดอกเข็มจะมาขึ้นให้เราดูในป่านี้ล่ะ เข็มนี้ไม่ได้มีใครมาปลูกไว้ มันขึ้นเองตามธรรมชาติ พวกเราเรียกดอกเข็มว่า "bungะ จ่ามั่ง" เราไม่ได้ใช้ประโยชน์ดอกเข็ม แต่ใช้ใบ ซึ่งเราจะเด็ดมาต้ม และเอาน้ำที่ต้มใบต้นเข็มนั้นมาอาบเมื่อมีไข้ไม่สบาย หรือใช้ใบมาตำให้ละเอียด พอกที่ศีรษะของเด็กทารกหรือเด็กเล็กๆ เวลาเป็นไข้ตัวร้อน

สถานที่ 13 จอมปลวก และกล้วยไม้ บนต้นมะพลับป่า

13.1 จอมปลวก เห็นจอมปลวกบนต้นไม้มีมัย ต้นมะพลับป่านี้เป็นบ้านของชุมชนปลวก ซึ่งเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกในสังคมแบ่งงานกันชัดเจน ภายในจอมปลวกจะมีปลวกอยู่ 3 วรรณะ คือ ปลวกทหาร ทำหน้าที่ป้องกันศัตรู ปลวกงาน ทำหน้าที่สร้างรัง หาอาหาร และปลวกตัวผู้-ราชินีปลวก ทำหน้าที่สืบพันธุ์และวางไข่เพียงอย่างเดียว ปลวกวิวัฒนาการมาเพื่อกินเนื้อไม้ ปลวกทำให้ส่วนของไม้ผุ กร่อนและย่อยสลายเร็วขึ้น และธาตุอาหารจากเนื้อไม้ถูกปลดปล่อย กลายเป็นแร่ธาตุให้แก่พืชอื่นที่ยังมีชีวิตอยู่ หมุนเวียนกันไปสร้างความสมดุลแก่ผืนป่าต่อไป

13.2 ต้นมะพลับป่า หรือ "กำนึ่ง" ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Diospyros* sp. ในวงศ์ Ebenaceae เป็นไม้ต้น คนเราใช้ประโยชน์จากต้นมะพลับหลายอย่าง ใช้เปลือกที่ให้น้ำฝาดสำหรับฟอกหนัง พวกเรามอแกนนำเปลือกไม้มาทาบเพื่อให้สีย้อมอื่นๆ ส่วนผลมะพลับให้น้ำตาลใช้ย้อมผ้า ย้อมแห อวน สวิง ผลสุกก็นิดได้ มีสีเหลืองหรือส้ม มีรสหวานปนฝาด มอแกนเรานำเปลือกลูกมะพลับป่ามาใส่แกงโดยเฉพาะแกงปลาหรือแกงเพรียงทราย เปลือกไม้ใช้ตำรับประทานแก้บิด แก้ท้องร่วง เป็นยาสมานแผลและห้ามเลือด ยางใช้แก้แผลน้ำกัดเท้า เสียตายจึ่งที่ต้นมะพลับต้นนี้ตายเสียแล้ว ระหว่างทางคุณเห็นต้นมะพลับป่าอีกบ้างมั๊ย

สถานีที่ 13 จอมปลวก และกล้วยไม้ บนต้นมะพลับป่า (ต่อ)

13.3 กล้วยไม้ป่า กล้วยไม้มีหลายชนิด ทั้งที่ขึ้นอยู่บนดิน หรือที่เป็นไม้อิงอาศัย กล้วยไม้ป่าที่งอกขึ้นมาเป็นเพื่อนกับ จอมปลวกบนต้นมะพลับป่านี้มีชื่อว่า “กะเหรณปากเปิด” (*Cymbidium finlaysonianum* Lindl. วงศ์ Orchidaceae) พบได้ไม่ยากนักในป่าดงดิบภาคใต้ ดอกมีหกกกลีบ สีเหลืองอ่อน กลีบปากมีแถบแดงที่กลางกลีบ ถ้าคุณเดินป่าในช่วงที่ ต้นกล้วยไม้ออกดอกพอดี คุณจะประทับใจไม่รู้ลืมเลยล่ะ

← ดอกกะเหรณปากเปิด

มอแกนเรียกกล้วยไม้ว่า *บุงะ ตะดุง* น้ำจากใบกล้วยไม้สามารถจะ แก้โรคหูดได้ (ยกเว้นหูดนม) วิธีทำก็คือเอาใบมาฉีกไฟให้อ่อน นึ่ง แล้วบิดน้ำจากใบใส่ในหูกึ่งเป็นหนอง เป็นน้ำหนวก หรือปวดหูดหลังจาก ดำนํ้าลิก น้ำใบกล้วยไม้จะช่วยบรรเทาอาการปวดหูดได้อย่างดี

13.4 ถ้าคุณชะเง้อไปข้างหน้า จะเห็นต้นไทรสูงใหญ่ ต้นไทรต้นนี้มีโพรง ซึ่งอาจจะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่างๆ โดยเฉพาะนกซึ่งใช้รังเป็นบ้าน และเป็นที่ วางไข่ที่ปลอดภัยจากสัตว์เลื้อยคลานที่อยู่บนดิน ต้นไม้เองก็อาจจะเป็นแหล่ง อาหารได้ โดยนกจะหาตัวหนอนที่กินเนื้อไม้มาเป็นอาหาร

ต้นไทร

สถานีที่ 14 ไทร “แทรกซึม” และ **ปูไก่**

ไทรแทรกซึม

14.1 ไทร เรา รู้จัก ไทร ใน สมณานา มว่า นั กฆ่า แห ง พง ไพร มา แล ้ว จุ ด นี้ ก็ แส ดง ให้ เห็น ว่า ไทร หรือ “ฮาล่า จีตุง” ก็ สามารถ จะ เป็น นั กบี บ หิน ให้ แด ก กะ เทา จะ ออก มา ได้ เช่น กัน โดย การ ขอน ไช ราก ของ มัน เข้า ไป ใน เนื้อ หิน ทำ ยส ด หิน ก่อ น นี้ ก็ จะ แยก ออก เป็น ส่วน ๆ นี้ ละ บท บาท ของ ไทร นั กแทรก ซึ ม

14.2 คุณ เห็น **ปูไก่** มั ย? มัน หลบ อยู่ ใน รู ตาม ดิน ตาม หิน แถว นี้ แห ละ ก่อ น หิน ใน บริเวณ นี้ เป็น หิน แกร นิต เป็น หิน ที่ ถูก ดัน ขึ้น มา ภาย ไต ้ ชั น เป ลี อ ก โลก หรือ เกิด จาก ภูเขา ไฟ แล ้ว เกิด การ เย็น ตัว ทำ ให้ เนื้อ มี ลั กษณะ หยาบ และ มี ผิว ขรุขระ หิน แกร นิต เมื่อ ผุ กร่อน ทั บ ถม กับ ซาก พื ช ซาก สัตว์ ก็ จะ ได้ เนื้อ ดิน ร่วน ปรน ทรา ย

หิน และ โพร ง ดิน แถว นี้ แห ละ เป็น แห ล่ง อา ศัย ของ **ปูไก่** (ชื่อ ภาษาอังกฤษ ว่า Hairy Leg Mountain Crab หรือ *Cardiosoma carnifex*) **ปูไก่** เป็น ปู ที่ ออก หา กิน ตอน กลาง คี น ส่วน ตอน กลาง วัน มัน จะ หลบ อยู่ ตาม รู หรือ ซอก หิน ที่ เรีย ก ว่า **ปูไก่** ก็ เพราะ เสี่ยง ร้อง ของ มัน ดัง เจี ยบ เจี ยบ แบบ ลูก ไก่ มอ แก น เรีย ก **ปูไก่** ว่า “กะตาม เป ลี ย น” แน่ นอน ว่า **ปูไก่** เป็น อาหาร ของ พวก เรา เรา จะ นำ “กอโด” หรือ เหล็ก กล้วย เข้า มา ใน ป่า เพื่อ หา ปู ตาม โพร ง หิน โพร ง ดิน เหล่า นี้

ปูไก่

สถานีที่ 15 ต้น**ค้อ** (*Livistona speciosa* Kurz ในวงศ์ปาล์ม หรือ Arecaceae)

ต้นค้อที่พวกเรามอแกนไม่ตัดมาทั้งต้น แต่จะตัดหรือสอยเอาเฉพาะใบแก่ๆ มามุงหลังคาและทำฝาบ้าน

ต้นค้อเป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อพวกเรามอแกนมาก มอแกนเรียกต้นค้อว่า “จาโละ” ต้นค้อ เป็นปาล์มที่ขึ้นได้ทั่วไปในประเทศไทย เป็นปาล์มที่มีลำต้นเดี่ยว ไม่แตกกิ่ง ใบเป็นรูปพัด มีขนาดใหญ่ ขอบใบโค้ง

ใบที่มีขนาดใหญ่ทำให้เราใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เราตัดใบค้อนำไปสานมุงหลังคา และทำฝาบ้าน โดยจะไม่ตัดมาทั้งต้นแต่จะป็นต้นค้อเพื่อสอยใบมาเห็บกับไม้ไผ่ทำเป็นหลังคา กันแดดกันฝนได้ดี หากมีรอยร้าวก็สามารถจะสอยใบค้อมาเพื่อเห็บทับรอยร่วนนั้นได้ เป็นการซ่อมหลังคาที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพมาก

บ้านมอแกนมุงหลังคาใบค้อ

สถานีที่ 16 พืชอิงอาศัย และพืช **ถ้อยถ้อยอาศัย**

16.1 พืชอิงอาศัยชนิดนี้มอแกนเรียกว่า " *หล่าลัดลีบัด*" *Scindapsus* sp. วงศ์ Araceae เป็นพืชที่เจริญเติบโตอยู่ตามต้นไม้อื่นได้ดูดน้ำเลี้ยงดูดธาตุอาหารจากเจ้าบ้านไม่สร้างอันตราย แต่ก็ไม่ได้ก่อประโยชน์ด้วย

พืชอิงอาศัย (epiphyte) แบบ "หล่าลัดลีบัด" นี้จะอาศัยแร่ธาตุที่อยู่ตามเปลือกไม้ หรือใบไม้ที่ร่วงหล่นลงมา โดยพืชได้ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เช่น มีกลุ่มใบขนาดใหญ่รองรับใบไม้ที่ร่วงหล่น (เช่น ขาผ้าสีดำและกระแตไต่ไม้) หรือมีรากที่สามารถสังเคราะห์แสงได้ (เช่น กล้วยไม้) เป็นต้น พืชอิงอาศัยส่วนใหญ่เป็นไม้ที่ขึ้นและเจริญงอกงามในที่ร่มได้ดี

สถานีที่ 16 พืชอิงอาศัย และพืช**ถ้อยที่ถ้อยอาศัย** (ต่อ)

16.2 พืชถ้อยที่ถ้อยอาศัย ยังมีพืชอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งอยู่ด้วยกันแบบเอื้อประโยชน์ต่อกัน หากคุณลอง สังเกตบนเปลือกไม้ หรือบนก้อนหิน จะเห็นแผ่นสีต่างๆ แผ่นสีเหล่านี้ไม่ใช่รอยต่าง แต่เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่ชื่อว่า “ไลเคนส์”

ไลเคนส์คือพืชสองชนิดที่ขึ้นอยู่ด้วยกันแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย (symbiosis) เพื่อนเกลอทั้งสองคือ สาหร่าย (algae) และรา (fungi) ซึ่งสาหร่ายมีหน้าที่สังเคราะห์แสงผลิตอาหาร โดยใช้แร่ธาตุสารอนินทรีย์ที่ละลายอยู่ในน้ำฝน หมอก น้ำค้าง และคาร์บอนไดออกไซด์ จากบรรยากาศในการสังเคราะห์แสง สร้างอาหาร แล้วแบ่งอาหารให้ราใช้ในการเจริญเติบโต ส่วนราก็ทำหน้าที่เป็นบ้าน ใช้เส้นใยดูดซับความชื้นและน้ำให้แก่กัน และป้องกันสาหร่ายจากแสงแดดจัดๆ ไลเคนส์ที่อยู่ตามหิน ยังทำหน้าที่ผลิตสารที่ทำให้หินผุกร่อนกลายเป็นชั้นเล็กๆ อันเป็นองค์ประกอบของเนื้อดินนั่นเอง

ไลเคนส์บนเปลือกไม้

สถานีที่ 17 ป่าริมทะเล

เห็นทะเลช่อมาต๊ะห์แล้วไข่ม้อยละ สวยคุ่มกับที่เหน็ดเหนื่อยเดินป่ามามัย ป่าริมทะเลนี้มีพืชที่ขึ้นได้ในดินทรายและดินบริเวณโขดหิน เป็นพืชที่มีความทนไอน้ำเค็ม ผลมีเปลือกหนา ทนน้ำเค็มหรือแม้แต่ลอยน้ำได้ ที่เห็นอยู่ชัดเจนมีอยู่ 4 ชนิด คือต้นहुกวาง ต้นจิกทะเล ต้นรักทะเล และต้นเตยปาหนัน

ต้นहुกวาง หรือ "แหล่ก๊ะ"

17.1 हुกวาง ภาษามอแกนเรียกว่า "แหล่ก๊ะ" และในบางจังหวัดภาคใต้เรียกว่า "ตัดมือ" ในภาษาอังกฤษเราเรียกต้นहुกวางว่า Tropical Almond, Indian Almond, หรือ Sea Almond ชื่อวิทยาศาสตร์คือ *Terminalia catappa* Linn. ในวงศ์ Combretaceae ลูกहुกวางเป็นผลเดี่ยว เด็กๆ มอแกนชอบกัดกินผลดิบเล่น เพราะมีรส

เปรี้ยวอมฝาด แต่ถ้าสุกจะมีสีเหลือง หรือเหลืองอมเขียว มีรสฝาดและหวาน แต่ละลูกมีเมล็ดที่มีรสชาติดม่นอร่อย พวกเราชอบกินเมล็ดहुกวาง และบางทีนำไปกวนกับน้ำตาลให้มีรสหวานอร่อยยิ่งขึ้น เมล็ดในนี้มีธาตุอาหารที่สำคัญ หลายอย่าง เช่น โปรตีน ฟอสฟอรัส และแคลเซียม ใบहुกวางแก่ๆ เก็บมาตากแห้ง และชงน้ำร้อนดื่มเป็นชาได้

สถานีที่ 17 ไม้ริมทะเล (ต่อ)

17.2 จิกทะเล (*Barringtonia Asiatica* Kurz.) ในวงศ์ Lecythidaceae พวกเราเรียก จิกทะเลว่า "บูตุน" เมื่อเห็นรูปข้างๆ นี้แล้วคงเข้าใจว่าจิกทะเลมีผลที่ทนทานต่อไอเค็มและน้ำเค็มมากเพียงใด ผลของจิกทะเลก็คล้ายมะพร้าว แม้ว่าจะมีรูปร่างที่ต่างกัน แต่มีคุณลักษณะเหมือนกันคือลอยน้ำได้ มีเนื้อที่เป็นนวมหนาปกป้องเมล็ดจากความเค็ม เมื่อเจอกับดินและสภาพที่เหมาะสม ก็สามารถจะงอกขึ้นได้อย่างรวดเร็ว ลองสังเกตดูบริเวณนี้จะมีต้นจิกทะเลเล็กๆ งอกออกมาจากเมล็ดอยู่ทั่วไปเลย พวกเรามองหาน้ำลูกจิกทะเลอ่อนๆ มาผ่านกินกับน้ำพริก

จิกทะเล หรือ "บูตุน" ที่เพิ่งงอกออกมาจากเมล็ด

สถานีที่ 17 ไม้ริมทะเล (ต่อ)

17.3 รักทะเล หรือที่มอแกนเรียกว่า "นุบอง" (*Scaevola taccada* Roxb. ในวงศ์ Goodeniaceae) ภาษาอังกฤษเรียกต้นรักทะเลว่า half moon flowers (หรือดอกครึ่งดวงจันทร์) ลองดูที่ดอกรักทะเลสิ มีสีขาว และมีรูปร่างเหมือนพระจันทร์ครึ่งดวงเลย

ดอกรักทะเล มีลักษณะเหมือนพระจันทร์ครึ่งดวง

เวลาแสบตาจากการดำน้ำหรือโดนแดดโดนลม เราจะบีบเอาน้ำจากลูกรักทะเลใส่ในตา ให้เลือกลูกสุกๆ ที่มีสีขาวนะ ทำให้ผ่อนคลายจากความแสบลง และทำให้นัยน์ตาชุ่มชื้น ผู้คนแถบโปลีนีเซียที่ทำมาหากินกับทะเล และแม้แต่ผู้เล่นกระดานโต้คลื่นก็ใช้วิธีเดียวกันนี้แหละ แปลกมั๊ยล่ะ?

ต้นเตยปাহั่น

17.4 เตยปাহั่น (*Pandanus odoratissimus* L.F. วงศ์ Pandanaceae) หรือ ลำเจียก หรือ เตยทะเล หรือ "จะแค่ ปาหั่น" เราพบกับเตยหนามมาแล้ว นี่เป็นเตยอีกประเภทหนึ่งที่พวกเรามอแกนใช้ประโยชน์ ใบของเตยปাহั่นเล็กกว่าเตยหนามมาก แต่เมื่อดากแดด ต้ม และแช่น้ำแล้ว ใบของเตยปাহั่นจะออกมาขาวสวย มีความมันวาว ผิดกับเตยหนามที่ยังคงความเหลืองและมีสีดำนกว่า

สถานีที่ 18 น้ำซับ-น้ำซึม

ในหน้าฝน บริเวณนี้มีลำธารเล็กๆ ที่ไหลลงมาตามซอกหิน น้ำนี้
จืดสนิท เย็นชื่นใจและรสชาติดีกว่าน้ำบรรจุขวดบางยี่ห้อซะที แม้
ในหน้าแล้ง ลำธารนี้ก็ยังมีน้ำซับ-น้ำซึมที่พวกเราสามารถ
จะนำมาดื่มได้ น้ำจืดเป็นสิ่งที่สำคัญกับมอแกนมาก จะสังเกตได้
ว่าหมู่บ้านพวกเรามักจะตั้งอยู่บริเวณที่มีลำธารน้ำจืด เมื่อเรา
เร่ร่อนทางเรือไปไกลๆ ก็มักจะมีน้ำจืดเก็บไว้ในปล่องไม้ไผ่ จำ
ได้มั๊ย ไผ่แบบที่คุณเห็นตั้งแต่สถานีที่ 1 ใจ (สมัยนี้เก็บไว้ใน
แกลอนพลาสติก หรือแม้แต่ในขวดน้ำพลาสติก)

เกาะต่างๆ ในหมู่เกาะสุรินทร์ทุกเกาะมีแหล่งน้ำซับเช่นนี้ เมื่อพวกเราออกหาอาหารบริเวณนี้
จึงแทบจะไม่ต้องเตรียมน้ำจืดไปด้วย เพราะว่าเรารู้ดีว่าเมื่อกระหาย จะหาน้ำจืดดื่มได้จากตรงไหน
บ้าง ก็เกาะสุรินทร์เป็นบ้านของเรานี่นะ

เห็นมั๊ยละ บนเส้นทางนี้มีพืช มีต้นไม้ มีสิ่งมีชีวิตที่มอแกนใช้ประโยชน์อยู่หลายอย่าง รวมทั้งธารน้ำ
จืดแห่งนี้ด้วย แม้ว่าพวกเราจะแวะเวียนมาเกาะนี้ มาทำมาหากิน มาหลบลมหนาวแต่ร้อนป่วนๆ ฤดูร้อน แต่
ธรรมชาติบนเกาะก็ยังคงสภาพสมบูรณ์อยู่ พวกเรามีวิถีอนุรักษ์ที่ยังรากลงในวัฒนธรรมดั้งเดิมของ
เรา การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ด้วยประการฉะนี้แล !

สถานีที่ 19 ขยะ หรือ “**จำซาก**”

โธ่โฮ ...สถานีนี้ประจานความเป็นคนช่างบริโภค ช่างทิ้งของสังคมสมัยใหม่ได้ดีจริงๆ ในหน้าฝนขณะที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือกระหน่ำเข้ามาด้านนี้ จะนำเอาพลาสติก โฟม ขยะต่างๆ ที่ลอยน้ำฝากเอามาขึ้นฝั่งด้วย ถ้ามีเวลา คุณลองแยกแยะดูสิ ว่ามีขยะอะไรบ้าง และต้นตอขยะมาจากไหนบ้าง

ปัญหาขยะเป็นปัญหาที่สำคัญในสังคมโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะขยะที่ทิ้งในทะเล เราคิดว่ามันจะหายไป หรือจมไปในก้นทะเล แต่แล้ว ขยะบางส่วนก็ย้อนกลับมาหาเราอีก ...อย่างที่เราเห็นนี้แหละ เรียกได้มัยว่าเป็น “ปรากฏการณ์นัมเมอแรง” ?

ชุมชนมอแกนเราเคยเป็นสังคมที่ปราศจากขยะ เพราะว่าใช้วัสดุจากธรรมชาติที่ย่อยสลายได้หรือกำจัดได้ง่าย วัสดุที่คงทนส่วนใหญ่ก็จะนำกลับมาใช้ใหม่หรือรีไซเคิลได้อีก แทนที่สังคมใหญ่จะเอาเยี่ยงอย่างสังคมอนุรักษ์เช่นนี้ กลับหันไปเห็นดีกับการบริโภคแบบใช้แล้วทิ้ง ภาชนะหรือขวดแบบวันเวย์ ยิ่งมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ขยะก็ยิ่งเพิ่มขึ้น และไม่มีทางลดลงได้เลย สังคมใหญ่ได้เคยเรียนรู้อะไรจากพวกเรามอแกนบ้างมัยเนี่ย? ในทางตรงกันข้ามกลับชักพาให้พวกเรา มีวิธีการบริโภคใหม่ๆ ที่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือยขึ้นเรื่อยๆ แล้วโลกเราในอนาคตจะเป็นอย่างไรหนอ

สถานีที่ 20 ทะเลชอกมาด๊ะห์

ทะเลตรงนี้สวยมั๊ย? ในฤดูนี้มันช่างสวยงาม น้ำทะเลสีเขียว-ฟ้า ใสแจ๋ว แต่ในช่วงฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ลมพัดตรงเข้ามาทางนี้ ทำให้มีคลื่นแรงซัดเข้ามาดังโครมคราม เสียหายที่อื่นๆ ไม่มีโอกาสเห็น เพราะเป็นช่วงที่อุทยานฯ ปิดรับนักท่องเที่ยว...แต่ทว่าพวกเรามอแกนก็คงอยู่ตรงนี้ ทำมาหากินตามวิถีของเรา มอแกนมีชื่อเรียกลมมรสุมสองฤดูที่ต่างกันว่า "บาล้าด" (ฤดูฝน) และ "ตาก่อน" (ฤดูแล้ง) และชื่อทั้งสองก็ใช้เรียกสองด้านที่ต่างกันของเกาะสุรินทร์นี้ด้วย ด้านที่มี

หาดทราย เรียกด้าน "ตาก่อน" ส่วนด้านที่เป็นโขดหิน หรือด้านที่รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เรียกว่า "บาล้าด" บางทีพวกเราเรียกอ่าวเล็กแห่งนี้ว่า "ชอกมาด๊ะห์" หรือ "บาล้าด มาด๊ะห์"

มาด๊ะห์เป็นชื่อของมอแกนในสมัยก่อน เกาะสุรินทร์เป็นบ้านของมอแกนมานับร้อยปี แต่เดิมมอแกนชื่อมาด๊ะห์ มาดำหอยดำปลิงบริเวณนี้บ่อยครั้ง และจะชอบมาทอดสมอตรงนี้เสมอ เพราะว่าอ่าวนี้เป็นอ่าวเล็กๆ ที่หลบคลื่นลมได้ในหน้าแล้ง ซึ่งในช่วงเดือนธันวาคมและมกราคมจะมีลมว่าวพัดมาจากทิศตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ จุดนี้เป็นจุดที่หลบลมได้ดี และเมื่อจอดทอดสมอเรือแล้ว ก็สามารถจะเดินขึ้นป่าเพื่อหาพืชผักต่างๆ และหาน้ำผึ้งได้อย่างสะดวก

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ - วัฒนธรรมสิ้นสุดตรงนี้แหละ ขอขอบคุณที่ให้เกียรติมาเยี่ยมเส้นทางที่เดิมเป็นทางเดินหาของป่าของพวกเรา หวังว่าท่านคงจะเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมเราบ้างว่ามีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างไร แล้วมาเยี่ยมพวกเราอีกนะ

ภาพวาด บ้านเรือน สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติของพวกเขาชาวมอแกน
โดย ดช.แนน ดช.โลมุด ดช.แดน ดญ.ทิพย์ และดญ.เดือน กล้าทะเล

จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ, 2006

รวบรวมโดย ทีมงานโครงการนำร่องอันดามัน
นฤมล อรุโณทัย, พลาเดช ณ ป้อมเพชร, จีระวรรณ บรรเทาทุกข์, สร้อยมาศ รุ่งมณี

สนับสนุนโดย United Nations Development Programme (UNDP)
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)

ข้อมูล ชาละมา กล้าทะเล
จีเป็น กล้าทะเล
สุหัด กล้าทะเล
อรุณ แก้วจตุรัส

*ผลิตภัณฑ์โดยฝีมือ
แม่แกน ชื้อหาได้ที่
หมู่บ้าน*

ออกแบบศิลปกรรม อรุษา โคตรศรีเพชร

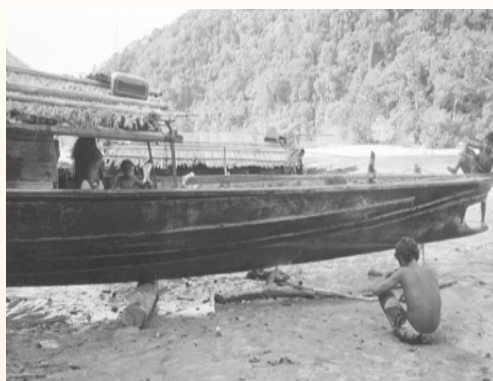
ประสานงานการจัดพิมพ์ ปาริชาติ ชิตนุกูล

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม คุณปริญญาบุช ธรรมาศ หน่วยวิจัยพันธุ์ไม้ ภาควิชาพฤกษศาสตร์
คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.ปราโมทย์ ไตรบุญ พิพิธภัณฑ์พืชสิรินธร
กองคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร กรุงเทพฯ

หากมีข้อเสนอแนะ กรุณาติดต่อโครงการนำร่องอันดามัน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท ปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 โทรสาร 0-2255-2353

อีเมล andamanproject1@yahoo.com เว็บไซต์ www.andaman.cusri.chula.ac.th

หมู่เกาะสุรินทร์ประกอบด้วยเกาะใหญ่น้อยจำนวน 5 เกาะ อยู่ในทะเลอันดามัน ห่างจากฝั่งอำเภอกระบือ จังหวัดพังงา ประมาณ 60 กิโลเมตร

สภาพป่าบนเกาะเป็นป่าที่ยังความอุดมสมบูรณ์ สิ่ง ที่ขึ้นชื่อของหมู่เกาะสุรินทร์คือปะการังและสัตว์ทะเลที่มีความหลากหลายและสวยงาม ทำให้หมู่เกาะนี้เป็นแหล่งดำน้ำดูปะการังน้ำตื้นที่ติดอันดับโลก

หมู่เกาะสุรินทร์ยังเป็นบ้านของพวกเราชาวมอแกน เราเป็นชนเผ่าที่ใช้ชีวิตเร่ร่อนอยู่ บริเวณเกาะในทะเลอันดามันมานานเป็นร้อยๆ ปี พวกเรามีความรู้เรื่องทะเล และรู้จักพืช ต่างๆ ในป่าด้วย

บนเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ – วัฒนธรรม “ช่อกมาด๊ะห์” คุณจะทำความรู้จักกับ พันธุ์ไม้และสภาพธรรมชาติอื่นๆ รวมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับพืชบางชนิดที่พวกเราใช้ ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

